

Okres lateński i wpływow rzymskich

MAŁGORZATA ANDRAŁOJC

CMENTARZYSKO LUDNOŚCI KULTURY PRZEWORSKIEJ W PRUCHNOWIE STAN. 23, GM. RADZIEJÓW KUJAWSKI, WOJ. WŁOCŁAWEK

Celem poniższego artykułu jest opracowanie wyników kilkakrotnych penetracji cmentarzyska w Pruchnowie — poprzez analizę pochodzących zeń materiałów — oraz rekonstrukcja jego organizacji przestrzennej i reguł obrządku pogrzebowego.

Stanowisko 23 w Pruchnowie, znane w literaturze jako Plebanka stan. 2, odkryto w czasie zwiadów terenowych prowadzonych przez L. Gabałównę, która w 1959 roku podjęła na wspomnianym obiekcie badania sondażowe¹. W 1961 roku systematyczne badania wykopaliskowe prowadzili L. Gabałówna i Z. Zielonka². Po weryfikacji stanowiska dokonanej przez ZBK IP UAM w 1982 roku, w trakcie badań powierzchniowych w ramach AZP, z uwagi na silnie posunięte procesy agrotechniczne (głęboka orka ciężkimi maszynami i plantowanie wzgórza przez właściciela pola) wznowiono w roku 1983 prace wykopaliskowe. Cmentarzysko w Pruchnowie stanowiło więc jeden z kolejnych punktów osadniczych eksplorowanych w ramach realizacji programu badań nad przemianami wierzeń religijnych, a więc i obrządku pogrzebowego, społeczeństw grupy kruszańskiej kultury przeworskiej³.

Stanowisko jest położone ok. 1 km na wschód od Radziejowa Kujawskiego przy drodze do Starego Radziejowa (ryc. 1). Zajmuje ono, pokrytą czarnoziemem, wyraźną wyniosłość na krawędzi doliny zanikłego cieku (ryc. 2).

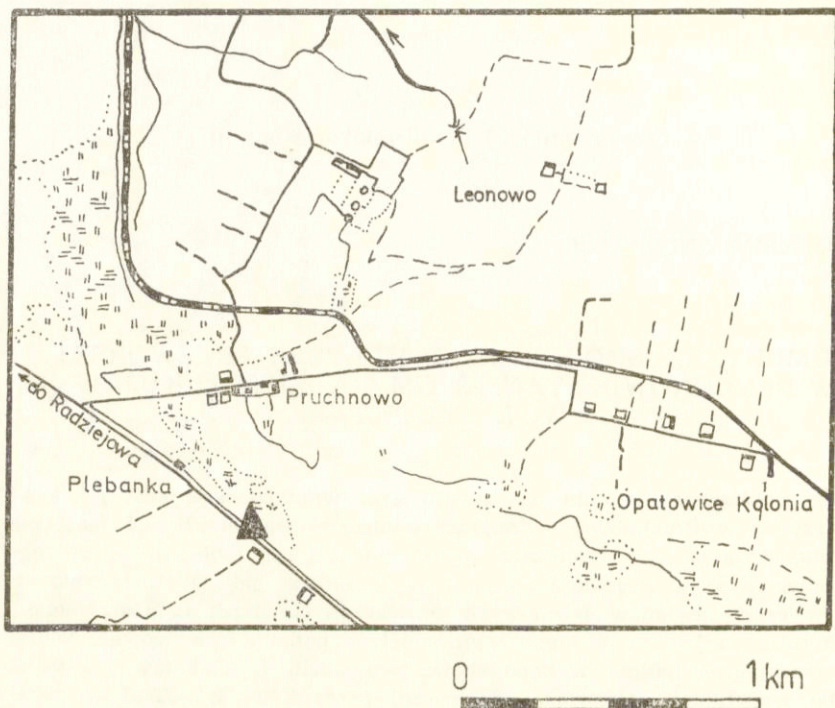
MATERIAŁY

Zasób informacji o tym obiekcie sepulkralnym, jak już wspomniano, jest efektem kilkakrotnych, dokonywanych w różnym czasie, penetracji stanowiska. Niestety dla większości obiektów odsłoniętych przed 1983 rokiem nie dysponujemy pełną ich charakterystyką ze względu na brak w MAIEŁ dokumentacji i materiałów z badań sondażowych L. Gabałówny w 1959 roku oraz w MOT dokumentacji z badań wykopaliskowych L. Gabałówny i B. Zielonki w 1961 roku, a także na zniszczenie pięciu grobów w czasie prac ziemnych przy budowie drogi.

¹ L. Gabałówna, *Szkice kujawskie. Wykopaliska w Radziejowie w 1960 roku*, „Z Otchłani Wieków”, 1962, R. XXVIII, s. 149.

² B. Zielonka, *Rejon Gopła w okresie późnolateńskim i rzymskim*, FAP, 1969, t. XX, s. 203.

³ A. Cofta-Broniewska, A. Kośko, *Współczesne kierunki rozwoju archeologii pradziejowej Kujaw*, „Ziemia Kujawska”, 1981, t. VI, s. 203.

Ryc. 1. Pruchnowo, gm. Radziejów Kuj. Lokalizacja stanowiska 23

Fig. 1. Pruchnowo, Radziejów Kujawski commune. Location of site 23

A. DANE ARCHIWALNE

Z uwagi na ułamkowy zasób informacji zarówno o źródłach nieruchomościach jak i ruchomych, pochodzących z penetracji cmentarzyska sprzed 1983 roku, dokonana niżej ich prezentacja będzie niepełna. Informacje o obiektach grobowych z cmentarzyska w Pruchnowie pochodzą od właściciela gruntu J. Kwiatkowskiego. Według niego, przed badaniami archeologicznymi w 1959 roku, dokonywano już dewastacji stanowiska, naruszając w I ćwierci XX wieku — w czasie prac ziemnych — groby mieszczące pochówki szkieletowe. Z kolei w 1930 roku J. Kwiatkowski odsłonił na kulminacji wzniesienia dalsze 4 lub 5 takich obiektów. Nie wyeksplorowane przez niego wówczas groby zostały zniszczone po II wojnie światowej podczas budowy drogi, przecinającej obszar cmentarzyska w najwyższym jego punkcie.

Jak wcześniej wspomniano, odkrycia pierwszego udokumentowanego grobu na cmentarzysku w Pruchnowie dokonała L. Gabałówna w 1959 roku. Niestety — ze wzmianki w literaturze⁴ — nie wynika jasno jakiego rodzaju pochówek (ciałopalny czy szkieletowy) wówczas zarejestrowano. Wiadomo jedynie, iż w jamie grobowej wystąpił m. in. przęślik i naczynie (ryc. 3a). W czasie systematycznych badań wykopaliskowych na stanowisku 23 w Pruchnowie prowadzonych po raz pierwszy w 1961 roku odsłonięto: pięć grobów z pochówkami szkieletowymi i jeden grób zawierający pochówek ciałopalny. Wszystkie odkryte wówczas szkielety — o różnej orientacji w stosunku do stron świata — spoczywały w pozycji

⁴ L. Gabałówna, *op. cit.*, s. 150.

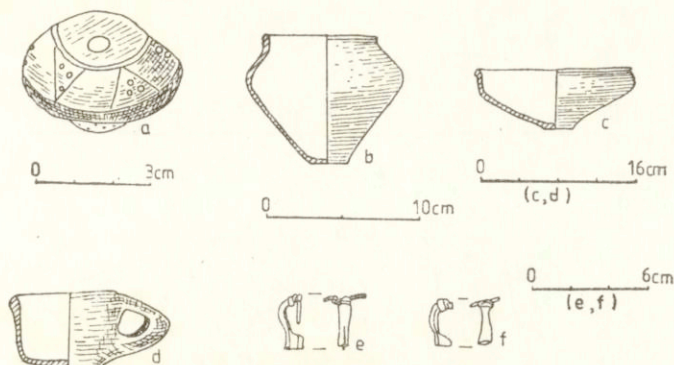
Ryc. 2. Pruchnowo, gm. Radziejów Kuj. stan. 23. Plan sytuacyjno-wysokościowy i rozplanowanie obiektów:

1 — skarpa; 2 — zasięg występowania grobów odkrytych przez J. Kwiatkowskiego w 1930 roku; 3 — badania L. Gabałówny w 1959 r.; 4 — badania L. Gabałówny i B. Zielonki w 1961 r.; 5 — wykop; 6 — grób z badań w 1983 r.; 7 — „samotny kubek”

Fig. 2. Pruchnowo, Radziejów Kujawski commune, site 23. Location and contour plan. Location of features:

1 — slope; 2 — range of the graves found by J. Kwiatkowski in 1930; 3 — excavations by L. Gabałówna in 1959; 4 — excavations by L. Gabałówna and B. Zielonka in 1961; 5 — trench; 6 — grave from 1983 excavations; 7 — single cup

Ryc. 3. Pruchnowo, gm. Radziejów Kuj. stan. 23. Materiały ruchome z badań wykopaliskowych w 1959 r. i 1961 r.

Fig. 3. Pruchnowo, Radziejów Kujawski commune, site 23. Loose material from 1959 and 1961 excavations

skurczonej, na prawym boku. W obiektach z pochówkami szkieletowymi zarejestrowano „ceramikę barwy brunatnej, 2 esowate zapinki z brązu oraz paciorki bursztynowe o przekroju soczewkowatym”⁵ (ryc. 3b—f).

B. BADANIA ZBK (1983 ROK)

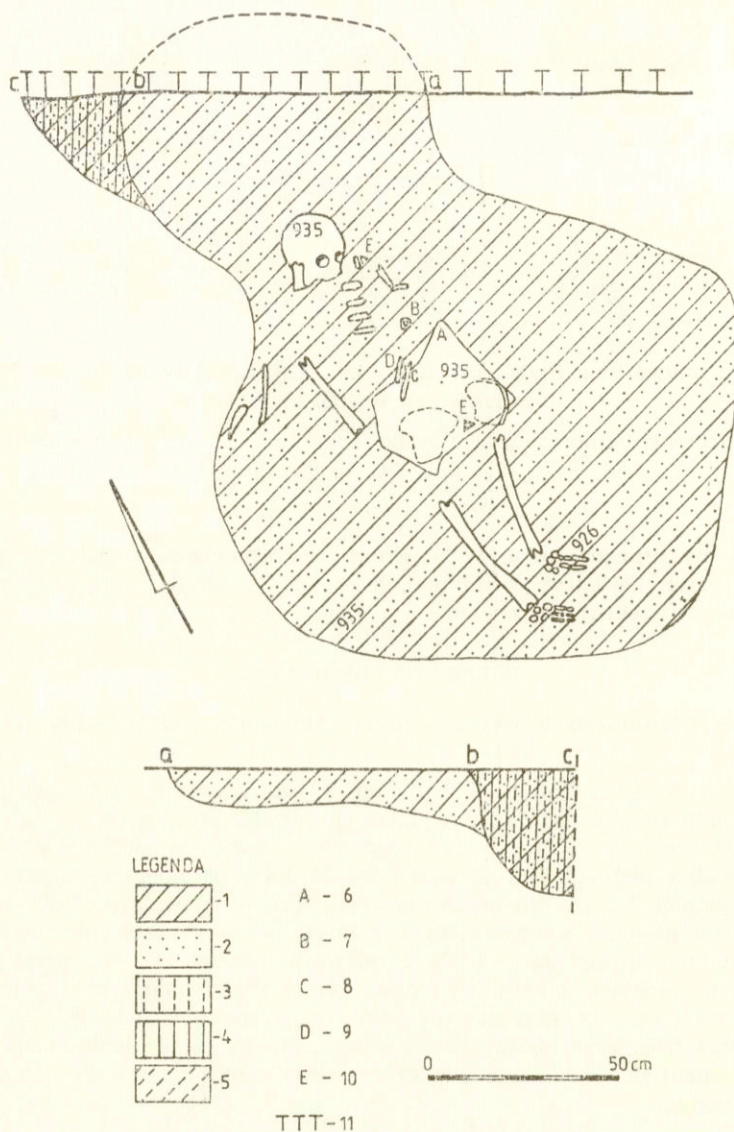
W czasie prowadzonych wówczas prac wykopaliskowych odkryto trzy obiekty grobowe.

Obiekt nr 5 — w jamie, o wypełniku czarnoziemnej próchnicy i zarysie w przybliżeniu prostokąta oraz o wymiarach 1,9×1,3 m, a także o nieregularnym profilu (uchwyconym w partii przyspągowej), odsłonięto pochówek szkieletowy całego osobnika płci żeńskiej w wieku 50—55 lat⁶, na miednicy spoczywał duży kamień. Szkielet bardzo słabo zachowany, ułożony prawdopodobnie na wznak z kończynami górnymi spoczywającymi wzdłuż tułowia oraz wyprostowanymi nogami, zorientowany był na osi N—S (głową na N — ryc. 4). Przy pochówku znaleziono następujące zabytki: w dolnej części klatki piersiowej żelazną sprzączkę do pasa (ryc. 5a); przy lewym boku na wysokości biodra nóż żelazny (dł. 14,4 cm) oraz frag. przedmiotu żelaznego (ryc. 5b—c); na spojeniu łonowym przepalony fragment naczynia, a w okolicy czaszki niecharakterystyczny fragment kolejnego naczynia.

Obiekt nr 11 — w dużej jamie grobowej (2,3×1,45 m — ryc. 6) o wypełniku zorsztynizowanej czarnoziemnej próchnicy sperturbowanej z piaskiem, o płytkim lejkowatym profilu oraz nieregularnym zarysie — zarejestrowano słabo zachowane fragmenty szkieletu (tj. kości podstawy czaszki i trzeci ząb trzonowy) osobnika w wieku ok. 20 lat. Z uwagi na rozmiary jamy grobowej należy przypuszczać, iż do grobu złożono pierwotnie prawdopodobnie cały pochówek. W wypełniku jamy grobowej odkryto 5 paciorków bursztynowych w tym 1 cały, 2 uszkodzone i 2 rozkruszone (ryc. 7a—d) o wymiarach: okaz nr 1 średnica (a) 13 mm, wysokość (b) 13 mm; nr 2 a=15 mm, b=7 mm; nr 3 a=14 mm,

⁵ B. Zielonka, *op. cit.*, s. 203.

⁶ Analizę antropologiczną tego i dalszych szkieletów wykonała E. Mucha.

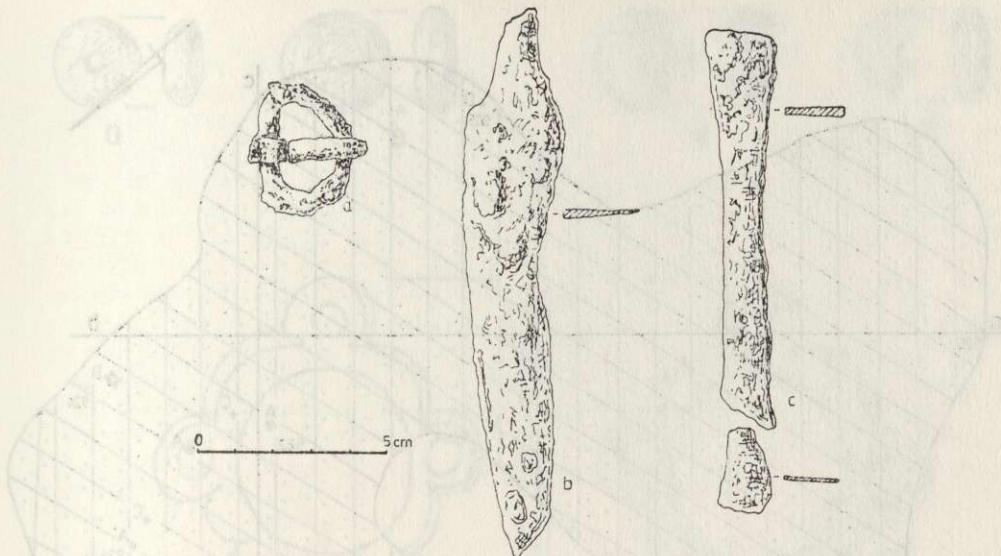

Ryc. 4. Pruchnowo, gm. Radziejów Kuj. stan. 23. Rzut poziomy i profil obiektu 5: 1 — czarnoziemna próchnica; 2 — piasek; 3 — słabo zbielicowana próchnica; 4 — orsztyń; 5 — przepalony piasek; 6 — kamień; 7 — żelazna sprzączka do pasa; 8 — żelazny nóż; 9 — żelazny przedmiot; 10 — fragment ceramiki; 11 — sondaż L. Gabałówny z 1959 r.

Fig. 4. Pruchnowo, Radziejów Kujawski commune, site 23. Horizontal projection and profile of feature 5:

1 — black humus; 2 — sand; 3 — weakly podsolized humus; 4 — hardpan; 5 — burnt sand; 6 — stone; 7 — iron belt buckle; 8 — iron knife; 9 — iron artifact; 10 — potsherd; 11 — test excavation by L. Gubałówna in 1959

Ryc. 5. Pruchnowo, gm. Radziejów Kuj. stan. 23. Materiał ruchomy z obiektu 5
 Fig. 5. Pruchnowo, Radziejów Kujawski commune, site 23. Loose material from feature 5

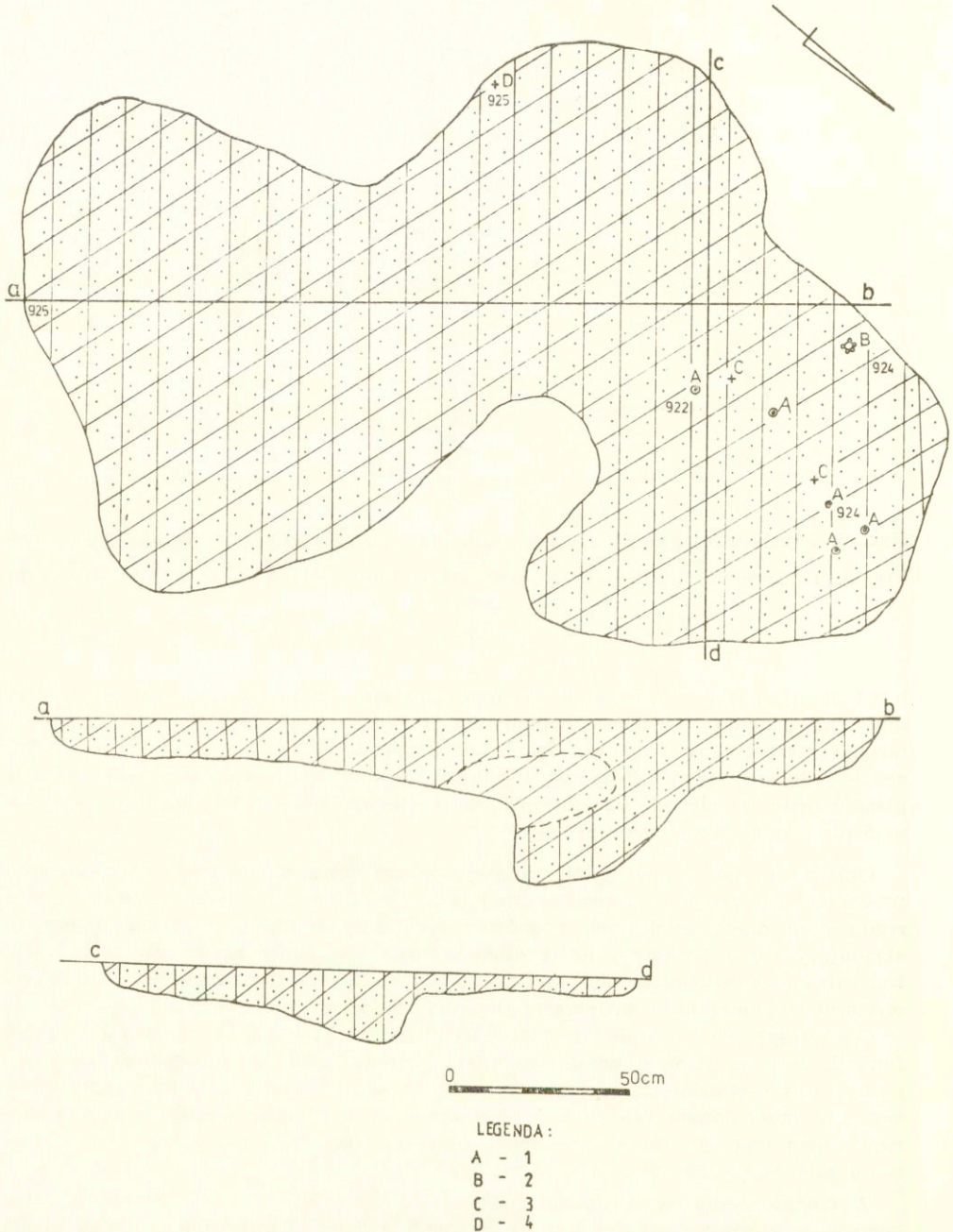
b = 7 mm; nr 4 a = 11 mm, b = 5 mm; zawieszkę z brązu (ryc. 7e) o kształcie kulistym, zdobioną pięcioma półkolistymi zakończeniami (średnica 2,4 cm) oraz niecharakterystyczny fragment naczynia. Płasko-kulisty paciorek nr 1 (ryc. 7a) zbliżony jest do typu I.B.1.a wg Becka, a paciorki nr 2—4 (ryc. 2b—d), również płaskokuliste o ściętych krawędziach, odpowiadają typowi I.B.2.bf, typ paciorka nr 5 nie jest możliwy do określenia.

Obiekt nr 14 — w jamie, o wypełniku zorsztynizowanej czarnoziemnej próchnicy, w przybliżeniu prostokątnej (1,2×0,6 m) oraz o płytkim profilu z nieregularnym dnem, znaleziono pochówek cząstkowy o układzie nieanatomicznym, składający się z żuchwy i kości długich noszących ślady zmian reumatycznych. Należał on do osobnika płci męskiej o wieku 20—25 lat. Ponadto w obiekcie wystąpił fragment kości zwierzęcej (łopatka młodej świni)⁷ — ryc. 8.

Oprócz grobów na cmentarzysku odsłonięto obiekt (nr 7) o niejasnej w pełni funkcji. Jest on jamą o wydłużonym kształcie (2,0×0,5 m), nieregularnych brzegach i o wypełniku czarnoziemnej silnie zorsztynizowanej próchnicy sperturbowanej z przepalonym piaskiem i piaskiem oraz o płytkim profilu z nieregularnym dnem (ryc. 9). Na stropie tegoż obiektu, tuż przy jego skraju, zarejestrowano cały, leżący na boku kubek (ryc. 10).

Z cmentarzyska w Pruchnowie stan. 23 znanych jest 15 obiektów grobowych, z których część, to jest 10, zbadano wykopaliskowo, a 5 dalszych uległo zniszczeniu w czasie prac ziemnych oraz 1 obiekt nie będący grobem, który jednak najprawdopodobniej był związany ze sprawowanymi na cmentarzysku innymi obrzędami.

⁷ D. Makowiecki — informacja ustna.

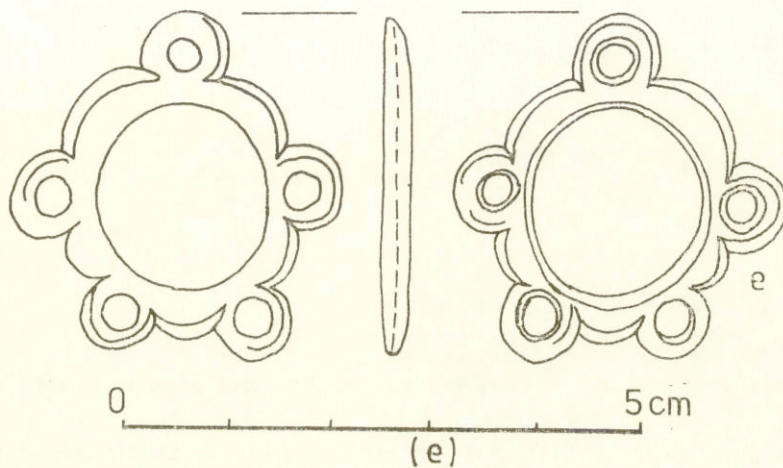
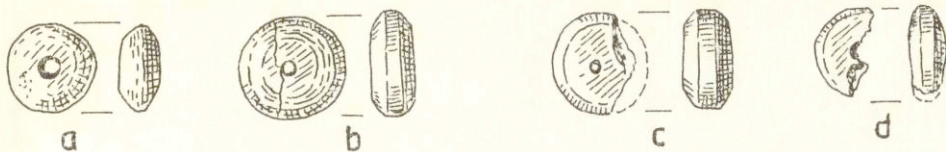

Ryc. 6. Pruchnowo, gm. Radziejów Kuj. stan. 23. Rzut poziomy i profile obiektu 11:
 1 — paciorek bursztynowy; 2 — zawieszka z brązu; 3 — ząb; 4 — fragment czaszki

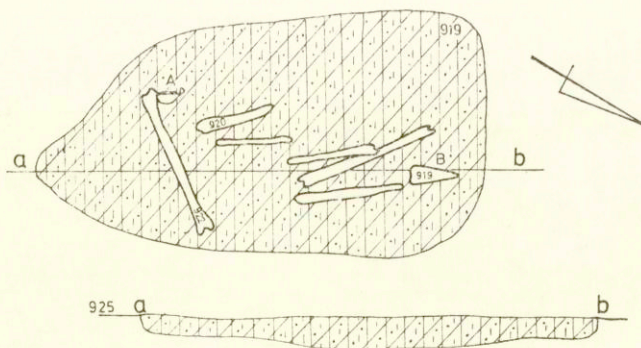
Fig. 6. Pruchnowo, Radziejów Kujawski commune, site 23. Horizontal projection and profiles of feature 11:

1 — amber bead; 2 — bronze pendant; 3 — tooth; 4 — fragment of a skull

Ryc. 7. Pruchnowo, gm. Radziejów Kuj. stan. 23. Materiał ruchomy z obiektu 11
 Fig. 7. Pruchnowo, Radziejów Kujawski commune, site 23. Loose material from feature 11

LEGENDA:

A - 1

Ė - 2

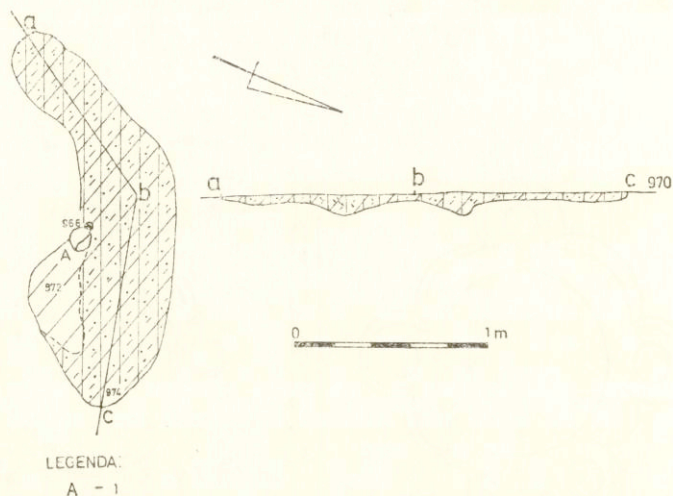
0 50cm

Ryc. 8. Pruchnowo, gm. Radziejów Kuj. stan. 23. Rzut poziomy i profil obiektu 14:
 1 - żuchwa; 2 - łopaska świni

Fig. 8. Pruchnowo, Radziejów Kujawski commune, site 23. Horizontal projection and profile of feature 14:

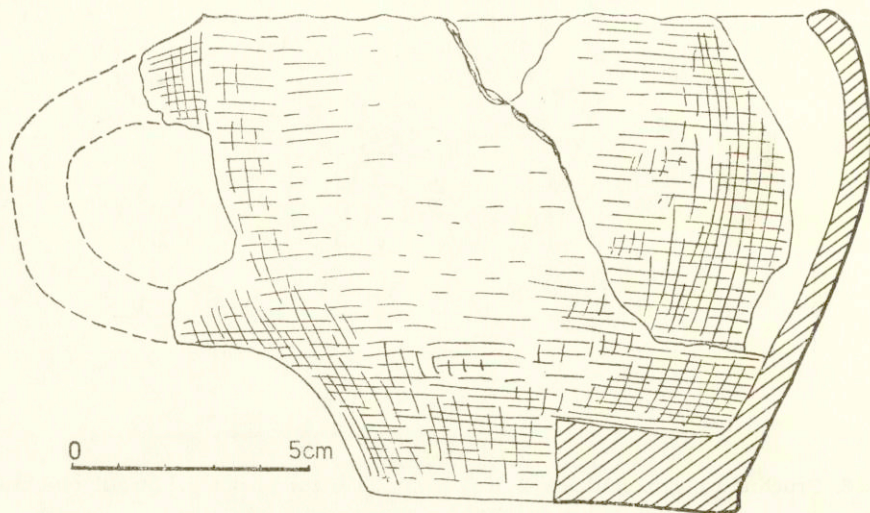
1 - mandible; 2 - pig shoulder blade

Ryc. 9. Pruchnowo, gm. Radziejów Kuj. stan. 23. Rzut poziomy i profil obiektu 7.
1 — kubek

Fig. 9. Pruchnowo, Radziejów Kujawski commune, site 23. Horizontal projection
and profile of feature 7. 1 — cup

Ryc. 10. Pruchnowo, gm. Radziejów Kuj. stan. 23. Kubek z obiektu 7

Fig. 10. Pruchnowo, Radziejów Kujawski commune, site 23. Cup from feature 7

CHRONOLOGIA

Chronologię cmentarzyska ustalono w oparciu o przedmioty metalowe i naczynia pochodzące z wyeksplorowanych obiektów. Niestety elementy datujące pochodzą zaledwie z 8 na 15 odsłoniętych w tej nekropoli grobów. L. Gabałówna i B. Zielonka datują zbadane w 1961 roku obiekty w oparciu o dwie zapinki esowate (grupa V, typ zbliżony do serii 8, nr 120 wg Almgrena) oraz trzy naczynia (wazowate, misę i kubek)⁸ na wczesny podokres wpływów rzymskich (jego schyłek). Większe trudności sprawia określenie chronologii grobów wyeksplorowanych w 1983 roku. Pierwszy z nich (ob. 5), na podstawie żelaznej sprzączki do pasa (jednodzielna o ramie półkolistej bez skuwek⁹), datujemy także na schyłek wczesnego podokresu wpływów rzymskich. Natomiast z grobu nr 11 brak w zasadzie wyznaczników datujących, gdyż pochodzące zeń paciorki bursztynowe grupy I wg Becka¹⁰ nie pozwalają na precyzyjne określenie jego chronologii. Wyglądający jak pseudotararczka przedmiot z brązu zdeponowany w wypełniku ob. 11 nie znajduje bezpośredniej analogii w materiałach datowanych na wczesny podokres wpływów rzymskich. Identyczne w formie okazy znane są dotąd głównie z cmentarzysk z okresu halsztackiego (np. okolice miejscowości Brody¹¹, Podbiel okr. Dolny Kubin¹² — Słowacja. Budesti-Finate jud. Bistrita-Nasaud¹³ w pn.-wsch. Rumunii — ryc. 11 a—e), z cmentarzyska scytyjskiego z VI—V w. p.n.e. (Sfintu Gheorghe, Rumunia¹⁴ — ryc. 11h—i), ze skarbu datowanego na HA wg P. Reinecke-go (Zaškov na Słowacji — ryc. 11 f)¹⁵ oraz z cmentarzyska kultury wielbarskiej (Pruszcz Gd., stan 10 — ryc. 11 l)¹⁶. Natomiast przedmioty zbliżone formą do znaleziska z Pruchnowa są również datowane na okres halsztacki (Långlöts¹⁷ — ryc. 11 g), a ponadto na okres lateński (cmentarzysko w Arneburg¹⁸ — ryc. 11 j, Olandia — ryc. 11 k, Skania — ryc. 11 l)¹⁹. „Zawieszka” z Pruchnowa byłaby więc elementem wyposażenia, bądź znacznie wcześniejszym, lecz długotrwałe użytkowanym — bądź też została ona wykonana według wcześniejszych (halsztackich?) wzorców. Pewne trudności stwarza także określenie funkcji przedmiotu

⁸ B. Zielonka, *op. cit.*, s. 164, 203, 217, tabl. 7: 10—14.

⁹ R. Madyda, *Sprzączki i okucia pasa na ziemiach polskich w okresie rzymskim*, 1977, *Mat. SiW*, t. IV, s. 367, Tabl. III: 1.

¹⁰ H. C. Beck, *Classification and nomenclature of beads and pendants*, 1928, „*Antiquariès Journal*”, t. LXXVII, s. 7, Plate II.

¹¹ B. von Richthofen, *Zum Stand der Vor- und Frühgeschichtsforschung in den westukrainischen Ländern*, 1934, „*Praehistorische Zeitschrift*”, t. 25, s. 205, Taf. 4: 4.

¹² P. Čaplovič, *Pohrebisko z mladšej doby halštatskej w Podbieli*, 1968, „*Slov. Arch.*”, t. XVI—1, s. 198—199, ryc. 14: 1.

¹³ G. Marinescu, *Die jüngere Hallstattzeit in Nordostsiebenbürgen*, 1984, „*Dacia*” N. S., t. XXVIII, s. 48, ryc. 3: 3a—3c.

¹⁴ Z. Szekely, *Mormintul Seittie de la Sfintu Gheorge (r. St. Gheorge, Reg. Ant. Maghiar)*, 1960, *SCIV*, t. XI—2, s. 376, 377—381, ryc. 5: 2.

¹⁵ M. Novotná, *Bronzové kuželovité helmy a niektoré typy bronzových nádob v hromadných nálezach na Slovensku*, 1964, „*Musaica*”, R. XV, s. 43, ryc. X.

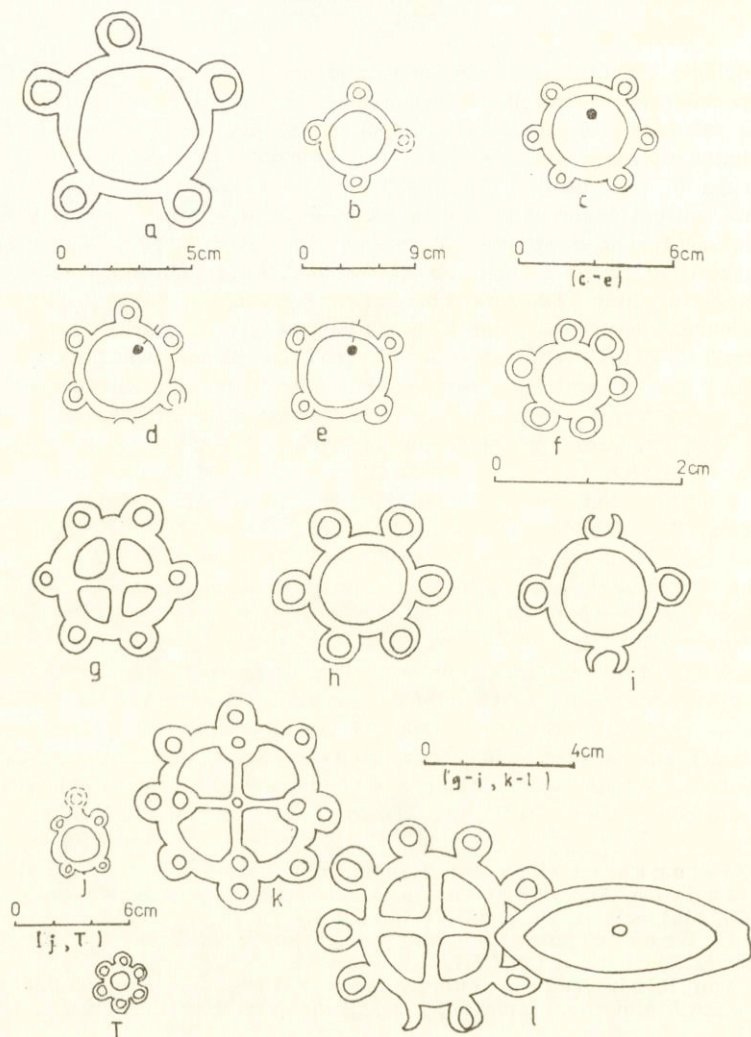
¹⁶ M. Pietrzak, *Uwagi na temat krystalizowania się cech kultury wielbarskiej w świetle badań na cmentarzysku z okresu przedrzymskiego i wpływów rzymskich w Pruszczu Gdańskim stan. 10, woj. gdańskie [w:] Problemy kultury wielbarskiej*. Słupsk 1981, ryc. 3a.

¹⁷ K. Kjellmark, *En Gjutform tju Hjulformiga bronspnydnader*, 1938, „*Forvänner*”, t. 33, s. 307, ryc. 2.

¹⁸ T. Voigt, *Laténezeitliche Halsringe mit Schälchenden zwischen Weser und Oder (Ein Beitrag zu chronologischen, ethnischen, kulturgeschichtlichen und soziologischen Problemen im nördlichen Mitteleuropa)*, 1968, *JaHalle*, t. 52, s. 181, ryc. 20.

¹⁹ E. Nylén, *Frageställningar Kring en Gravform fran Äldsta Järnaldern*, 1955, „*Gotländs Arkiv*”, t. XXVII, s. 26, ryc. 14, 15.

Ryc. 11. Analogie do brązowej zawieszki z Pruchnowa, gm. Radziejów Kuj. stan. 23

Fig. 11. Analogies to the bronze pendant from Pruchnowo, Radziejów Kujawski commune, site 23

z obiektu 11. Można jedynie domniemywać w oparciu o cechy formalne znaleziska (umieszczenie jednego z 5 zakończeń asymetrycznie w stosunku do pozostałych), a także umocowanie na dwóch z trzech analogicznych przedmiotów krążków z brązu (znalezisko in situ z grobu w Budesti-Finate²⁰), iż pełniło ono rolę zawieszki, bądź łącznika między jakimiś innymi ozdobami.

Ogólnie na wczesny podokres wpływów rzymskich datować można także obiekt

²⁰ G. Marinescu, *op. cit.*, ryc. 3: 3a—3c.

nr 7 w oparciu o formę kubka, który choć nawiązuje do „późnolateńskich” naczyń tego rodzaju, to jednak posiada odmienne wykończenie krawędzi (brak facetowania).

ORGANIZACJA PRZESTRZENNA CMENTARZYSKA

Z uwagi na wspomniane już ograniczenia (brak dokumentacji z wcześniejszych badań) niemożliwa staje się pełna rekonstrukcja zagospodarowania przestrzennego nekropoli w Pruchnowie. W dwóch przypadkach — tzn. badań sondażowych L. Gabałówny i przypadkowej eksploracji właściciela pola J. Kwiatkowskiego, ustalono jedynie przybliżoną lokalizację grobów (por. ryc. 2), natomiast mimo rozmów z uczestnikami prac wykopaliskowych z 1961 roku nie udało się wyznaczyć dokładnego miejsca prowadzonych wówczas badań. Wiadomo jedynie od właściciela gruntu, iż wykop o powierzchni 0,5—1 ara, w którym odsłonięto groby, wytyczono na kulminacji wzniesienia (ryc. 2 — przybliżony zasięg prac).

W oparciu o dane z literatury²¹ i informacje uzyskane od uczestnika badań (S. Polaka) należy przypuszczać, iż zarejestrowany w wykopie I w czasie prac wykopaliskowych w 1983 roku regularny wkop współczesny o szer. 1 m i dł. 10 m jest fragmentem wykonanego w 1959 roku przez L. Gabałównę tzw. „rowu próbnego” o długości ok. 25 m (informacja S. Polaka). Pozwala to na przybliżone określenie lokalizacji wyeksplorowanego wówczas grobu. Z kolei wg informacji J. Kwiatkowskiego można domniemywać o usytuowaniu zniszczonych w czasie budowy drogi 4—5 szkieletów — w najwyższym punkcie wzniesienia zajmowanego przez cmentarzysko (por. ryc. 2).

Trzy groby odsłonięte podczas badań prowadzonych w 1983 roku znajdowały się w pobliżu siebie na przestrzeni ok. 0,25 ara. Nieco oddalony od nich w kierunku E był natomiast czwarty obiekt nie będący grobem (ryc. 2).

Jak wynika z prób rekonstrukcji organizacji przestrzennej wszystkie obiekty tego jednofazowego, niewielkich rozmiarów cmentarzyska koncentrowały się na dość rozległej kulminacji wzniesienia oraz przypuszczalnie na jego pn.-wsch. stoku. Trudno jednak z uwagi na przybliżoną lokalizację obiektów wyeksplorowanych przed 1983 rokiem, a także brak wskazówek co do ewentualnego występowania dalszych grobów, ustalić obszar zajmowany przez nekropole w Pruchnowie. Można jedynie określić bardzo ogólnie zasięg cmentarzyska na ok. 8,5 ara.

OBRZĄDEK POGRZEBOWY

Na ogólną liczbę 15 znanych z cmentarzyska w Pruchnowie pochówków w 13 przypadkach zastosowano inhumację, 1 grób krył szczątki spalone, zaś w odniesieniu do jednego z grobów brak w literaturze informacji o charakterze pochówka. Najczęściej stosowano zwyczaj deponowania w jamie grobowej całych osobników (dwunastokrotnie), zaś w przypadku pochówka ciepłopalnego brak wyników analizy antropologicznej uniemożliwia rozpoznanie zastosowanego rytuału. Natomiast w oparciu o fakt zarejestrowania w obiekcie 14 jedynie żuchwy i kości długich w układzie nieanatomicznym oraz niewielkie rozmiary jamy grobowej można przypuszczać, iż w grobie tym złożono pochówek cząstkowy. Jedynie dla sześciu z dwunastu całych pochówków posiadamy dane o sposobie ich ułożenia. Wszystkie cechował układ anatomiczny, przy czym pięciokrotnie zarejestrowano szkielety w pozycji skurczonej na prawym boku²², a jeden osobnik leżał

²¹ L. Gabałówna, *op. cit.*, s. 150, dziennik badań stanowiska.

²² B. Zielonka, *op. cit.*, s. 203.

na wznak z wyprostowanymi rękoma i nogami (ob. 5). Zaledwie w dwóch przypadkach określono pięć, a w trzech wiek zmarłego (por. wyniki analiz antropologicznych).

Niepełne również są dane o źródłach ruchomych z grobów odsłoniętych na cmentarzysku w Pruchnowie. Brak w ogóle tego typu informacji w odniesieniu do grobów odkrytych przez właściciela pola, a wzmianki dotyczące obiektów z badań L. Gabałówny i B. Zielonki są bardzo ogólne i ograniczają się do podania przedmiotów zarejestrowanych w obiektach grobowych, bez rozróżnienia wyposażenia poszczególnych z nich.

Nieliczne przedmioty stanowiły natomiast wyposażenie pochówków wyeksploatowanych w 1983 roku, choć rysują się między nimi w tym zakresie pewne różnice. W jednym z grobów wystąpiła bowiem zawieszka z brązu wraz z paciorkami bursztynowymi (ob. 11), w kolejnym przedmioty żelazne (nóż i sprzączka do pasa — ob. 5), zaś trzeci (ob. 14) pozbawiony był w zasadzie — poza jednym fragmentem naczynia — wyposażenia.

Z jakimiś bliżej nieokreślonymi praktykami religijnymi²³ odbywanymi na cmentarzysku w Pruchnowie łączyć należy przypuszczalnie obiekt nr 7 (tzw. „samotny kubek”), który to typ znaleziska znajduje swoje analogie np. na cmentarzyskach w Kruszy Zamkowej stan. 13²⁴ i w Gąskach stan. 18²⁵. Najprawdopodobniej jest on śladem, iż rytuały związane z tanatologią społeczności użytkującej omawianą nekropole nie ograniczały się jedynie do zabiegów ściśle łączących się ze składaniem zmarłego do grobu.

WNIOSKI

Cechy, datowanego na wczesny podokres wpływów rzymskich, cmentarzyska z Pruchnowa stan. 23 nie odbiegają zasadniczo od wyznaczników charakterystycznych dla innych kujawskich obiektów sepulkralnych tej doby. Podobnie jak na pozostałych (choć nie wszystkich) nekropolach tego regionu obserwujemy zjawisko birytualizmu, występujące na Kujawach już od połowy I w. p.n.e. i stopniowo nasilające się²⁶. Na cmentarzysku w Pruchnowie zauważalne są jednak odmienne proporcje między dwoma typami pochówków, a mianowicie zdecydowana dominacja szkieletowych nad ciałopalnymi (13 na 1), podczas gdy na pozostałych nekropolach tego okresu zaznacza się zawsze przewaga tych ostatnich²⁷. Nie odbiega natomiast od reguły rejestrowane w Pruchnowie ułożenie pochówków szkieletowych — tj. głównie na boku w pozycji skurzonej (5), a tylko sporadycznie w pozycji wyprostowanej na plecach (1) — podobnie jak i fakt odsłonięcia pochówka cząstkowego²⁸. Podkreślić należy natomiast wystąpienie na omawianym cmentarzysku obiektu określonego jako „samotny kubek” (ob. 7), bowiem ten typ znaleziska zarejestrowano dotychczas na wcześniejszych, to jest datowanych na późny podokres lateński, nekropolach typu kruszańskiego²⁹.

*Instytut Prahistorii UAM
w Poznaniu*

²³ A. Cofta-Broniewska, *Grupa kruszańska kultury przeworskiej*. Poznań 1979, s. 216.

²⁴ A. Cofta-Broniewska, *ibidem*, s. 214—215.

²⁵ Informator Archeologiczny, 1986, s. 78.

²⁶ B. Zielonka, *op. cit.*, s. 184; A. Cofta-Broniewska, *Grupa kruszańska...*, s. 192.

²⁷ A. Cofta-Broniewska, *Grupa kruszańska...*, s. 192; tejsze, *Epoka metalu [w:] Historia pierwotna społeczeństw Kujaw*, Poznań—Bydgoszcz, 1982, s. 196.

²⁸ A. Cofta-Broniewska, *Grupa kruszańska...*, s. 192, 197; tejsze, *Epoka metalu...*, s. 229.

²⁹ A. Cofta-Broniewska, *Grupa kruszańska...*, s. 213—216, 218.

LITERATURA

- Beck H. C.
1928 *Classification and nomenclature of beads and pendants*, "Antiquaries Journal" t. LXXVII, s. 1—71.
- Caplovič P.
1968 *Pohrebisko z mladšej doby halštatskej v Podbieli*, Slov. Arch., t. XVI—1, s. 177—203.
- Cofta-Broniewska A.
1979 *Grupa kruszańska kultury przeworskiej*, Poznań.
1982 *Epoka metali [w:] Historia pierwotna społeczeństw Kujaw*, Poznań—Bydgoszcz s. 122—254.
- Cofta-Broniewska A., Koško A.
1981 *Współczesne kierunki rozwoju archeologii pradziejowej Kujaw*, „Ziemia Kujawska”, t. VI, s. 173—182.
- Gabałówna L.
1962 *Szkice kujawskie. Wykopaliska w Radziejowie w 1960 roku*, „Z Otchłani Wieków” R. XXVIII, s. 143—150.
„Informator Archeologiczny” Badania 1985, Warszawa 1986.
- Kjellmark K.
1938 *En Gjutform tiu Hjulformiga bronsprydnader*, „Forvännen” t. 33, s. 304—307.
- Madyda R.
1977 *Sprzączki i okucia pasa na ziemiach polskich w okresie rzymskim*, Mat. S i W, t. IV, s. 351—411.
- Marinescu G.
1984 *Die jüngere Hallstattzeit in Nordostsiebenbürgen*, „Dacia” N. S., t. XXVIII, s. 47—83.
- Novotná M.
1964 *Bronzové kuželovité helmy a niektoré typy bronzových nádob v hromadných nálezach na Slovensku*, „Musaica” R. XV, s. 19—43.
- Nylen E.
1955 *Frageställningar Kring en Gravform fran Äldsta Järnåldern*, „Gotländs Arkiv”, t. XXVII, s. 14—37.
- Pietrzak M.
1981 *Uwagi na temat krystalizowania się cech kultury wielbarskiej w świetle badań na cmentarzysku z okresu przedrzymskiego i wpływów rzymskich w Pruszczu Gdańskim stan. 10 woj. gdańskie [w:] Problemy kultury wielbarskiej*, Słupsk, s. 107—115.
- Richthofen von B.
1934 *Zum Stand der Vor-und Frühgeschichtsforschung in den westukrainischen Ländern*, „Praehistorische Zeitschrift”, t. 25, s. 174—245.
- Szekely Z.
1960 *Mormintul Scitic de la Sfintu Gheorghe (r. St. Gheorghe, Reg. Aut. Maghiar)*, SCIV, t. XI — 2, s. 373—381.
- Voigt T.
1968 *Laténezeitliche Halsringe mit Schälchenden zwischen Weser und Oder (Ein Beitrag zu chronologischen, ethnischen, kulturgeschichtlichen und soziologischen Problemen im nördlichen Mitteleuropa)*, JaHalle, t. 52, s. 143—232.
- Zielonka B.
1969 *Rejon Gopła w okresie późnolateńskim i rzymskim*, FAP, t. XX, s. 147—217.

MALGORZATA ANDRALOJC

A PRZEWORSK KULTURE CEMETERY IN PRUCHNOWO, SITE 23,
RADZIEJÓW KUJAWSKI COMMUNE, WŁOCŁAWEK PROVINCEA DESCRIPTION OF MATERIALS FROM A PRZEWORSK CULTURE CEMETERY
IN PRUCHNOWO, SITE 23, IS PRESENTED IN THE ARTICLE

Although the site was subject to various investigations, a full characteristic of a majority of finds coming before 1983 is not available. According to the information from the land owner, we know that the site had been devastated before archaeological investigation was undertaken. Owing to the devastation, some skeletal burials were damaged. It is not known whether skeletal or cremation burials were revealed during the test excavations conducted by L. Gubałówna in 1959. During the excavations in 1961, 1 cremation and 5 skeletal burials were found. Among other finds, they contained browncoloured pottery, two S-shaped clasps and amber beads (Fig. 3b—f). Three subsequent features were uncovered in 1983 (Figs 4, 6, 8). They contained skeletal burials: two women, at the age of 50—55 and 20—25 years, and a partial burial of a man at the age of 20—25 years. Apart from the graves, feature 7 was uncovered, referred to as a "single cup". In the graves, the following finds were uncovered: an iron belt buckle, an iron knife, a fragment of an iron artifact (Fig. 5a—c), 5 amber beads (Fig. 7a—d), a bronze pendant (Fig. 7e) and potsherds, while feature 7 contained a complete cup (Fig. 10).

Chronology of the cemetery was determined on the basis of metal artifacts (the S-shaped bronze clasp, the belt buckle with a crescent frame) and vessels (tureenshaped, a bowl, cups — not faceted). While, the bronze artifact (a pendant or an element linking some ornaments) do not have a direct analogy in the materials from the early sub-phase of the Roman period. The artifacts identical (Fig. 11 a—f, i—j, m) or similar (Fig. 11 h, k—l) in form to the Pruchnowo find are known from Halstatt period through La Tene to Wielbark culture.

An attempted reconstruction of the spatial organization proves that all the features of the small single-phase cemetery were concentrated on the vest culminating part of a hill and on its north-eastern slope (Fig. 2) and covered an area of ca 8.5 ares.

The characteristics of the burial rite: skeletal burials were more frequent than cremation; usually whole individuals were placed in the burial pits; metal artifacts, amber beads and vessels most frequently occurred among burial goods.

It ought to be emphasized that on the Pruchnowo cemetery, the proportion between the two types of burials (skeletal prevailing over cremation burials) is different from other cemeteries from the early sub-phase of the Roman period in Kujawy. The occurrence of the feature referred to as the "single cup" also distinguishes the cemetery under discussion. Previously, finds of this kind were uncovered on earlier cemeteries, dated to the late sub-phase of the La Tene period.